

Бабій О. Р.,

викладач кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету

Лопатюк О. В.,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПРАГМАТИКА КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ВВІЧЛИВІСТЬ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу прагматичних значень контекстуальної вербалізації концепту «ввічливість» у сучасному англійському художньому дискурсі. Вони включають вираження компліменту; лестощів; згоди / незгоди; вибачення; намагання залагодити конфлікт; прохання; похвали; довіри; вдячності; зацікавленості; намагання переконати; стурбованості; турботи; побажання; задоволення; обіцянки; застереження; розпорядження; готовності виконувати професійні обов'язки.

Ключові слова: концепт «ввічливість»; теорія лінгвістичної ввічливості; прагматичні значення.

Постановка проблеми. Основною ознакою людського буття є прагнення до спілкування. Без комунікації як у вербальній, так і невербальній формі неможливо уявити існування суспільства. Його стабільність є наслідком успішної актуалізації складових мовленнєвого акту «локуція – іллокуція – перлокуція». Будь-який мовленнєвий акт спрямований на коректне розуміння висловлювання співрозмовником, запорукою чого є, окрім інших чинників, *ввічливість*, яку одна із засновниць теорії лінгвістичної ввічливості Р. Лакофф вважає універсальною категорією [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. П. Грайс виділяє ввічливість як максимум соціального характеру у рамках «принципу кооперації» [5; 6]. На різницю у функціонуванні принципів кооперації та ввічливості у різних культурах та навіть соціальних групах вказує Дж. Ліч та виділяє шість максимумів ввічливості [8]. П. Браун та С. Левінсон розглядають позитивну та негативну ввічливість як збереження «позитивного» або «негативного» обличчя (positive – negative face). Перша базується на зближенні (approach-based), друга – на дистанціюванні (avoidance-based) [3]. У теорії ввічливості Р. Дж. Уоттса розмежовані поняття *politeness* та *politic behavior* [9].

Нещодавні дослідження ввічливості вказують на зацікавленість лінгвістів у реалізації ввічливості у різних дискурсах та жанрах. Так, комплексне прагмалінгвістичне та лінгвокультурологічне дослідження ввічливості через призму теорії комунікативного етикету та деяких теорій комунікативних стратегій ввічливості у німецькій лінгвокультурі здійснив Р. А. Газізов [10]. Опису та аналізу вербалізації концепту «ввічливість» у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів присвячена робота О. Ю. Малої [12]. Реалізацію ввічливості у жанрі англійських директивно-інструктивних надписів досліджує у своїй роботі О. В. Зеніна [11]. На особливу увагу заслуговує порівняльний аналіз гендерного аспекту стратегій ввічливості у текстових повідомленнях (смс), надісланих студентами викладачам, англійською та перською мовами [4].

У пропонованій статті фокус уваги спрямований на недостатньо вивчений у плані вираження ввічливості художній дискурс сучасної англійської мови. **Метою дослідження** є встановлення прагматичних значень контекстуальної вербалізації концепту «ввічливість». Джерелом бази даних для аналізу послугували твори американського письменника Дена Брауна загальним обсягом 420 тис. слововживань.

Виклад основного матеріалу. У результаті дослідження встановлено, що у прагматичному плані найбільш частотним є контекстуальне вираження **компліменту**: «Robert, you've lost weight» [2, с. 192]; «This is... ingenious,» he whispered. «Utterly ingenious!» [2, с. 270]. Варто виокремити компліменти, що стосуються володіння іноземною мовою: «Your English is superb» [2, с. 142]; «Your French is better than you admit, Monsieur Langdon» [2, с. 383]. Зафіксовано поєднання компліменту з вираженням нижних почуттів ласки, любові, як то у Saunière smiled. «You're little and you're beautiful» [2, с. 84] або лестощів: «Any chance you'd open the gate for an old friend?» «Those who seek the truth are more than friends. They are brothers» [2, с. 187], часто з релігійним підтекстом: «My friend,» Aringarosa had told him, «you were born an albino. Do not let others shame you for this. Do you not understand how special this makes you? Were you not aware that Noah himself was an albino?» «Noah of the Ark?» Silas had never heard this. Aringarosa was smiling. «Indeed, Noah of the Ark. An albino. Like you, he had skin white like an angel. Consider this. Noah saved all of life on the planet. You are destined for great things, Silas. The Lord has freed you for a reason. You have your calling. The Lord needs your help to do His work» [2, с. 139-140] – єпископ Арінгароса намагається переконати колишнього в'язня, злочинця-втікача Сайласа у тому, що його особливість (Сайлас – дебелий альбінос) є ознакою спеціальної місії. Таке навіювання має перлокутивний ефект: Over time, Silas learned to see himself in a new light. *I am pure. White. Beautiful. Like an angel* [2, с. 139-140].

У наступному контексті єпископ Арінгароса, який хоче використати Сайласа для виконання брудних справ, ввічливо, ненав'язливо, за допомогою лестощів спонукає того до думки про необхідність стати воїном Божим, а, отже, покірним волі його покровителів: «Silas,» he whispered, «God has bestowed upon us an opportunity to protect The Way. Our battle, like all battles, will take sacrifice. Will you be a soldier of God?» [2, с. 165] Перлокуція вербально виражається у цілковитій покорі Сайласа виконати будь-який наказ: Silas fell to his knees before Bishop Aringarosa – the man who had given him a new life – and he said, «I am a lamb of God. Shepherd me as your heart commands» [2, с. 165].

Зафіксовано контексти, в яких співрозмовники ввічливо виражають (1) **згоду** / (2) **незгоду** відповідно: (1) «I do this to protect your identity, Silas's identity, and my investment.» “Your investment?” “Bishop, if your own eagerness to keep abreast of progress puts you in jail, then you will be unable to pay me my fee.” The bishop smiled. “A fine point. Our desires are in accord. Godspeed” [2, с. 50]; (2) “Opus Dei is a personal prelature of Vatican City, and His Holiness can disperse monies however he sees fit. No law has been broken here.” “True, and yet...” [2, с. 146] – вираження незгоди пом’якшує стверджувальний елемент “true”.

Згода може виступати елементом негативної ввічливості, свідченням чого виступають слова автора (Sister Sandrine frowned): “Sister, I agree, and yet I *would consider it a personal favor if you could let him in tonight. He can be there at... say one o'clock? That's in twenty minutes.*” Sister Sandrine frowned. “*Of course. It would be my pleasure*” [2, с. 35] – Сестра Сандрін не могла відмовити церковнослужителю високого рангу у проханні дозволити його побратиму оглянути церкву Святої Сульпіції, хранителькою будівлі та секретів якої вона була. Прохання викликало занепокоєння, оскільки візит був незапланованим та мав відбутися терміново пізньої ночі. Подальший контекст вказує на те, що її погані передчуття справдилися (церкву було пограбовано, а саму служительку вбито).

У багатьох контекстах прагматичним значенням висловлювання є вираження **вибачення**: «Thank you for having us,» Sophie said, now seeing the man wore metal leg braces and used crutches. He was coming down one stair at a time. “*I realize it's quite late.*” “It is so late, my dear, it's early.” He laughed [2, с. 191] – гостя непрямо просить вибачення за пізній приїзд і спричинення незручностей. Ввічлива реакція господаря заспокоює її.

Цікавим є поєднання значень вибачення та запрошення скористатися послугами: «I've taken the liberty of sending a plane for you,» the voice said. “It will be in Boston in twenty minutes» [1, с. 10].

Близьким до вказаного є значення **намагання залагодити конфлікт**: «You sound skeptical,» Kohler said. “I thought you were a religious symbolologist. Do you not believe in miracles?”

“I'm undecided on miracles,» Langdon said. Particularly those that take place in science labs.

“*Perhaps miracle is the wrong word. I was simply trying to speak your language.*”

“*I suspect you and I will understand each other perfectly, Mr. Langdon*» [1, с. 19] – Колер, директор центру ядерних досліджень, говорить із Ленгдоном, як він зник звертається до підлеглих. Ленгдона, який сам є висококласним фахівцем та викладачем в університеті, це ображає. Колер усвідомлює це і намагається залагодити конфлікт.

Контекстуальне вираження **прохання** включає:

– **прохання допомогти**: «Is there any chance you can help us?» Sophie asked. “It's quite important” [2, с. 318];

– **прохання дозволу**: “A word with you before I retire, sir. If you would” [2, с. 218]. “Before we turn our attention to the keystone,» Teabing said, “I was wondering if you would permit me a few words» [2, с. 248];

– **прохання не турбуватися**: Teabing scowled at the ill-timed intrusion. He went over to the intercom and pressed the button. “Rémy, as you know, I am busy with my guests. If we need anything else from the kitchen tonight, we will help ourselves. Thank

you and good night» [2, с. 218]. Вираження ввічливості очевидне особливо з огляду на лівосторонній контекст (Teabing scowled at the ill-timed intrusion) та додаткове підкреслення її у вираженні подяки та побажання (Thank you and good night);

– **прохання не хвилюватися**: «Simon, for heaven's sake, this is ridiculous! We don't have anyone else on board. Just the usual – Rémy, our pilot, and myself. ...» [2, с. 282];

– **прохання почуватися вільно**: «His master requests that you make yourselves at home» [59, с. 190].

Аналіз матеріалу вказує на те, що контекстуально можуть бути також виражені: – **похвала**: «You're doing beautifully, Rémy,» Teabing said [2, с. 303]; – **довіра**: «Well, Rémy,» Teabing chimed happily. «The lights are on. Our lives are in your hands» [59, с. 239] – Лі Тібінг виказує повну довіру своєму слугі, який везе його з гостями в авто, спасаючи їх від переслідування; – **вдячність**: Teabing glanced back at Langdon. “*Fortunately, Robert, your involvement turned out to be my saving grace. Rather than the keystone remaining locked in the depository bank forever, you extracted it and walked into my home*” [2, с. 345] – Тібінг власне дякує Р. Ленгдону за те, що той доклав стільки зусиль і, доставши неоціненний скарб (криптекс) із банківського сейфу, власноруч приніс його до нього; – **зацікавленість**: «The code,» Sophie blurted, in sudden revelation. “There's a code here!” The docent looked pleased by her enthusiasm. “Yes, there is, ma'am.” “It's on the ceiling,» she said, turning to the right-hand wall. “Somewhere over... there.” He smiled. “*Not your first visit to Rosslyn, I see*” [2, с. 367] – ввічлива зацікавленість екскурсовода спонукала відвідувачів до подальших розвідок;

– **намагання переконати**: «Did he have others onboard?” “I swear, sir, there is no way for me to know that. Our clients can drive directly to their hangars, and load as they please. Who is onboard is the responsibility of the customs officials at the receiving airport” [2, с. 259]; – **стурбованість**: «Vittoria? This is Maximilian Kohler. Have you found the antimatter yet?” “Max? You're okay?» [1, с. 187] – тут виражається щира стурбованість як елемент позитивної ввічливості, що вербалізується у скороченій формі імені та розмовному варіанті питального речення (у формі розповідного речення з питальною інтонацією). В окремих контекстах ввічлива мовленнєва поведінка суперечить внутрішнім переконанням, думкам персонажів, що фіксується у власне тексті твору або словах автора. Наведемо контекст з формальним вираженням **стурбованості** як елемента негативної ввічливості, свідченням чого є слова автора (more perturbed than worried): «We were worried about you, Bishop,» the priest said, checking his watch and looking more perturbed than worried [59, с. 144] – єпископа Арінгаросу зустрічає священник, щоб провести на важливу зустріч з кардиналами та секретарем Ватикану. Надалі він пояснює важливому відвідувачеві, що на нього чекають, та збирається показати йому туди шлях: The priest mumbled something inaudible and then said, «They are waiting upstairs. I will escort you up» [2, с. 144]; – **турбота**: «I shan't bore you with the countless references to Jesus and Magdalene's union ...» [2, с. 208] – Лі Тібінг не хоче втомлювати своїх гостей довгими посиланнями на бібліографічні джерела своїх знань, розуміючи, що вони звернулися до нього з іншого приводу; – **запрошення**: «Well, actually, next month I'm lecturing at a conference in Florence. I'll be there a week without much to do» [2, с. 379] – на правильність розуміння прагматичного

навантаження висловлювання (завуальоване запрошення) вказує наступна репліка героїні: «Is that an *invitation?*» [2, с. 379]; – **побажання**: The secretariat looked tense. “I must say, Bishop, all of us would feel less apprehensive if these funds were in *cash*» [2, с. 146]; – **вираження задоволення**: «You have acted more quickly than we imagined.”... “Indeed. We are very pleased with your expediency» [2, с. 145]; – **обіцянка**: Teabing already had Sophie locked in his twinkling gaze. “You are a Grail virgin, my dear. And trust me, you will never forget your first time” [2, с. 193] – Лі Тібінг обіцяє Софі розповісти все, що знає про Святий Грааль; – **застереження**: “The evacuation of the College of Cardinals from the Sistine Chapel is the worst possible thing you could do right now» [1, с. 92]; – **розпорядження**. Для прикладу розглянемо діалог між керівником та підлеглим (капітаном та лейтенантом):

“Do you want me on the phones or in the field?”

“Field. Get over to the train station and coordinate the team. You’ve got the reins, but don’t make a move without talking to me.”

“Yes, sir.” Collet ran out [2, с. 131] – на прямолінійне запитання щодо інструкцій капітан дає лейтенантові чітку відповідь, наділяючи підлеглою повноваженнями і водночас обмежуючи їх. «Yes, sir» є стандартно очікуваною реакцією підлеглою на розпорядження, а вся мовленнєва поведінка комунікантів часто є демонстрацією негативної ввічливості, оскільки відображає загальноприйняті норми спілкування в офіційному стилі; – **готовність виконувати професійні обов’язки**: «Comfortable, Mr. Langdon?» [1, с. 13]; «How do you feel?» [2, с. 16] – маючи єдиного пасажера на борту, пілот змушений виконувати ще й обов’язки стюарда.

У наступному контексті доказом суперечності між вимушеною ввічливою мовленнєвою поведінкою та внутрішнім переконанням мовця є *free indirect speech*: Sophie hesitated. “And if my benefactor gave me no account number?” The banker’s heart pounded. *Then you obviously have no business here!* He gave them a calm smile. “I will ask someone to help you. He will be in shortly” [2, с. 152] – банкір спантеличений ситуацією з відвідувачами, які не мають коду доступу до банківського сейфу, однак його поведінка керована суворим вишколом: клієнт понад усе, а тому він ввічливо запевняє клієнтів, що допомога від банку гарантована і прибуде якнайшвидше.

Висновки. Таким чином, аналіз досліджуваного матеріалу показав, що контекстуальне вираження ввічливості має такі прагматичні значення: комплімент; лестощі; згода / незгода; вибачення; намагання залагодити конфлікт; прохання (дозволу, не турбуватися, не хвилюватися, почуватися вільно); похвала; довіра; вдячність; зацікавленість; намагання переконати; стурбованість; турбота; побажання; вираження задоволення; обіцянка; застереження; розпорядження; готовність виконувати професійні обов’язки.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на встановлення прагматичного потенціалу інших лексичних, морфологічних, лексико-граматичних та синтаксичних засобів вираження ввічливості у сучасній англійській мові як на базі художньої літератури, так і живого мовлення. Припускаємо вагомість можливих розвідок на основі корпусів англійської мови, особливо в аспекті порівняльного аналізу вираження ввічливості в мовленні у різних варіантах англійської мови (британський, американський та ін.) та контекстах (бізнесовому, освітянському, громадських інституцій і т.п.).

Література:

1. Brown D. Angels and Demons. NY: Pocket Books, 2000. 294 p. URL: http://vk.com/doc197871620_192555816?hash=d070320a55ee9e0a70&dl=d3eed2272e7af0ff8a
2. Brown D. The Da Vinci Code. 2003. 383 p. URL: http://hrsbstaff.ednet.ns.ca/engramja/ENG_11/The.Da.Vinci.Code.pdf
3. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1987. 345 p.
4. Eshghinejad Sh. Politeness Strategies Used in Text Messaging: Pragmatic Competence in an Asymmetrical Power Relation of Teacher-Student. March 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/298425816_Politeness_Strategies_Used_in_Text_Messaging_Pragmatic_Compotence_in_an_Asymmetrical_Power_Relation_of_Teacher-Student
5. Grice H. P. Logic and conversation. Syntax and Semantics / Cole P. & Morgan J. (eds.). Volume 3. 1975. New York: Academic Press. Pp. 41-58.
6. Grice H. P. Studies in the Way of Words. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 395 p.
7. Lakoff R. T. The logic of politeness or minding your p’s and q’s. Papers from the 9th Regional Meeting. Chicago, IL: Chicago Linguistic Society, 1973. P. 292-305.
8. Leech G. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 250 p.
9. Watts R. J. Politeness. Cambridge: CUP, 2003. 318 p.
10. Газизов Р. А. Коммуникативная категория вежливости в немецкой лингвокультуре: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04. Уфа, 2011. 395 с.
11. Зенина Е. В. Реализация категории вежливости в жанре англоязычных директивно-инструктивных надписей: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Самара, 2012. 170 с.
12. Малая О.Ю. Реализация мовленнєвих стратегій ввічливості у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2008. 23 с.

Бабий О. Р., Лопатюк О. В. Прагматика контекстуальної вербалізації концепта «вежливість»

Анотація. Стаття посвячена аналізу прагматичних значень контекстуальної вербалізації концепта «вежливість» в сучасній англійській мові в художньому дискурсі. Вони включають вираження комплімента; лестощі; згоди / незгоди; вибачення; намагання залагодити конфлікт; прохання; похвали; довіри; благодарності; зацікавленості; стремління переубедити; переживання; безпокоєвості; побажання; задоволення; обіцяння; попередження; розпорядження; готовності виконувати професійні обов’язки.

Ключевые слова: концепт «вежливість»; теорія лінгвістичної вежливості; прагматичні значення.

Babiy O., Lopatiuk O. Pragmatics of contextual verbalization of the concept “politeness”

Summary. The article is dedicated to finding out the pragmatic meanings of the utterances expressing politeness in Modern English fiction. The research has shown that the following pragmatic meanings of politeness can be contextually expressed: compliment, flattering; agreement / disagreement; apologizing; trying to end the conflict; request; praise; trust; gratitude; interest; desire to persuade; concern; worry; wish; satisfaction; promise; warning; order; readiness to fulfil professional duties.

Key words: concept “politeness”; Politeness Theory; pragmatic meanings.